

Ленська С. В.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ПСИХОЛОГІЗМ РОМАНУ М. О'ФАРРЕЛЛ «ГАМНЕТ»

У статті розглянуто один із зразків сучасної британської літератури – роман Меггі О'Фаррелл «Гамнет», в якому авторка репрезентувала власну версію приватного життя найвизначнішого англійського письменника епохи Ренесансу Вільяма Шекспіра. Історію створення знаменитої трагедії «Гамлет» Меггі О'Фаррелл пов'язала з особистою втратою драматурга – смертю єдиного сина Гамнета. Проаналізовано специфіку психологічного зображення головної героїні роману – дружини Шекспіра Агнес. Сучасна письменниця заперечує одну з дискусійних думок щодо нещасливого шлюбу митця доби Відродження. Вона переконана, що, незважаючи на різницю у віці, соціальну і майнову нерівність, подружжя Шекспірів було пов'язане взаємним коханням і повагою.

Встановлено, що сюжет роману розгортається у двох часових формах: момент мовлення репрезентує короткий період хвороби двійнят Гамнета і Джудіт, смерть хлопчика та постановку трагедії «Гамлет» на лондонській сцені. Наратором у цій частині тексту виступає класичний всезнаючий автор. Другий план оповіді подається крізь призму свідомості Агнес і ретроспективно зображує її життя від дитинства до зрілого віку. Образ дружини драматурга поданий у розвитку. Визначено, що авторка роману використала прийоми прямої авторської характеристики, динамічного портретування, невластне прямої мови для детального й реалістично-психологічного зображення героїні. Зазначено, що введення віщих сновидінь Агнес відіграє роль специфічного прийому психологізму в романі. Проаналізовано також образ Гамнета з точки зору психологічного зображення персонажа. У результаті дослідження з'ясовано, що, на думку британської письменниці, поштовхом до створення вершинної трагедії Шекспіра «Гамлет» стала особиста трагедія – втрата сина. Письменниці вдалося створити цілісний образ дружини видатного драматурга, розкрити психологію її особистості.

Ключові слова: роман, О'Фаррелл, прийоми психологізму, портрет, авторська характеристика, наратор, невластне пряма мова, «Гамлет», Шекспір.

Постановка проблеми. Роман сучасної британсько-ірландської письменниці Меггі О'Фаррелл «Гамнет» (*Hamnet*, 2020) став помітною подією в сучасному європейському літературному процесі. Твір отримав низку схвальних рецензій та був відзначений кількома преміями – National Book Critics Circle Award for Fiction (2020), Women's Prize for Fiction (2020), Dalkey Literary Awards's Novel of the Year (2021), а також увійшов до списків номінантів премій Andrew Carnegie Medal for Excellence in Fiction (2021), Walter Scott Prize (2021), Fellow of the Royal Society of Literature (2021). 2023 року режисерка Хлоя Чжао заявила про намір екранізувати твір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роман про рано померлого сина В. Шекспіра став справжнім бестселером на європейському ринку, тож привернув увагу критиків та рецензентів. Упродовж останніх двох років з'явилося кілька

аналітичних розвідок: американський дослідник Брюс Брандт зауважив, що традиційне шекспірознавство зневажливо ставилося до Енн Гетевей, дружини Шекспіра, оскільки панував погляд, що родина й діти стають перепоною для повноти розкриття потенціалу чоловіка. Але дослідник називає три твори, які з'явилися порівняно недавно і розкривають позитивний портрет дружини геніального англійського драматурга. Йдеться про «Дружину Шекспіра» Джермен Грір (2008), історичну драму Кеннета Брани «Все правда» (2018) та «Гамнет» Меггі О'Фаррелл (2020) [2].

Джаррод ДеПрадо (США) порівнює образ Шекспіра у «Гамнеті» Меггі О'Фаррелл (2020) та у «Все правда» Кеннета Брана (2018) [3]. У статті Марії Стуццієро проаналізовані концепти втрати, смерті й порятунку у романі «Гамнет» [5]. Польська дослідниця Дорота Гузовська концентрує увагу на образі Шекспіра як чоловіка й батька [4].

Український переклад роману, здійснений Євгенією Канчурою, з'явився у травні 2023 року, тому твір ще не отримав глибокого фахового осмислення.

Метою статті є аналіз форм і прийомів психологічного зображення персонажів у романі М. О'Фаррелл «Гамнет».

Виклад основного матеріалу. Твір, головним героєм якого є померлий в одинадцятирічному віці єдиний син Вільяма Шекспіра, став одним із бестселерів на європейському просторі 2020–2021 років. Задум твору авторка прокоментувала в кількох інтерв'ю: з одного боку, це своєрідна данина пам'яті Шекспіру, улюбленому письменникові Меггі О'Фаррелл, а з іншого, – це спроба відновити репутацію дружини геніального драматурга, поглянути на сімейну історію подружжя Шекспірів жіночими очима.

Історична основа твору – це факти життя Вільяма Шекспіра та Енн Гетевей, а також епідемія бубонної чуми, що стала, вірогідно, причиною смерті сина драматурга влітку 1596 року. Приватне життя генія Відродження досі оповите багатьма таємницями. Зокрема відомо, що він одружився у 18 років на старшій на вісім років Енн Гетевей. В романі Меггі О'Фаррелл доводить, що справжнє ім'я дружини Шекспіра було Агнес. Так вона і називає свою головну героїню.

Вікова різниця у подружжя, соціальна та майнова нерівність (батько Шекспіра був відомою людиною в Стратфорді, а рідні Енн були звичайними фермерами), різниця в освіченості, в світоглядних цілях – все це породжувало багато пліток ще за життя В. Шекспіра, мовляв, стара дівка силоміць одружилася на собі юнака, та й взагалі основою шлюбної угоди було багате придане нареченої і фінансова криза в родині батьків жениха.

Родина жила нарізно: Шекспір – у Лондоні, а дружина й діти – у Стратфорді-на-Ейвоні. Збереглося ділове листування між драматургом і старшою дочкою Сюзанною щодо придбання нерухомості та земельних ділянок, але заповідане дружині «друге ліжко» упродовж століть тлумачилося численними біографами як демонстрація негативного ставлення до дружини.

Усі ці обставини та відсутність листів або спогадів, які розкрили б психологічний портрет дружини письменника, породили величезну кількість припущень і спекуляцій серед численних дослідників. Меггі О'Фаррелл вирішила створити власну художньо-психологічну версію шлюбу письменника, показавши події крізь призму свідомості Агнес, дружини геніального драматурга.

Сюжет твору розгортається у двох часопросторових планах: перший починається у день хвороби молодшої дочки Джудіт, зображує смерть брата-близнюка Гамнета, а потім продовжується до постановки на сцені однойменної трагедії, а другий ретроспективно повертається до передісторії головних героїв – описані родини Шекспірів і Гетевей, стосунки в них, обставини формування характерів Вільяма та Агнес. Відповідно у романі розгорнуті дві наративні стратегії: оповідь у теперішньому часі ведеться третьоособовим всезнаючим автором, а план минулого поданий у першоособовій інтерпретації головної героїні.

Роман «Гамнет» продовжує традицію британського психологічного роману. У ньому глибоко й всебічно розкривається внутрішній світ двох головних героїв – матері й сина, інші персонажі доповнюють і відтінюють головних, але теж описані реалістично достовірно і є індивідуалізованими закінченими характерами. Батьки драматурга Джон і Мері, мачуха Агнес Джоан Гетевей, брат Бартолом'ю, старша донька Шекспіра Сюзанна, молодша Джудіт постають у різних життєвих обставинах і подані письменницею в розвитку.

Роман написаний у класичному «остеновському» стилі – події змальовані делікатно, доброзичливо, подеколи злегка іронічно. Авторка помітно симпатизує своїм героям. Прикметно, що імені В. Шекспіра у тексті жодного разу не згадано. О'Фаррелл пояснила цю деталь в одному інтерв'ю, що дивно й неприродно було б написати: «Вільям Шекспір поснідав...». Тому геніальний драматург називається спочатку *репетитором з латини*, а потім *чоловіком* або *батьком* – саме ці соціальні статуси мають справжню вагу й цінність у цій історії.

Знайомство Агнес із молодим учителем латини відбулося за незвичайних обставин: він побачив струнку дівчину з пустельгою на рукавиці, яка зачарувала його з першого погляду. Портрет Агнес у цей момент нагадував давньогрецьку богиню Артеміду, богиню мисливства, яка жила в лісах: «Він бачить очі майже золотистого кольору з глибоким бурштиновим кільцем навколо зіниць. Зелені крапління, цяточки. Довгі темні вії. Біла шкіра з ластовинням на носі й вилицях» [1, с. 48].

Ліс, дика природа, містичний зв'язок із землею, всім живим навколо акцентований в образах матері Агнес та її самої. Дещо романтизований образ дівчини створений шляхом залучення міфологічних елементів: мати головної героїні – лісова мешканка, дикунка, яка так і не стала статечною фермеркою; сама Агнес любить блукати в лісі,

своїх дітей вона народжує, втіваючи з дому, на лісовій галявині. Дар передбачення, яким володіє дівчина, робить її постать оповитою містичним серпанком.

Попри спротив рідних з обох сторін, закохані все ж таки побралися. Епізод весілля насичений численними емоційно-чуттєвими деталями: ранній морозець, хвилювання нареченого, благословення покійної матері, яка з'являлася у важливі моменти життя головної героїні у вигляді пташки: «І тоді Агнес бачить спалах праворуч від себе, боковим зором, сплеск кольору, мов волосинка лягає на обличчя, мов птах злітає. З дерева над ними щось падає. <...> Вона спритно ловить цей дарунок, притискає до себе. Це гроно горобини, полум'яно-червоні ягоди з кількома вузькими сріблястими листками» [1, с. 122]. Пейзажні деталі, елементи міфу створюють романтичний образ нареченої.

Письменниця ретроспективно повертається в дитинство Агнес: щасливий, але недовгий шлюб заможного фермера й лісової красуні на ім'я Ровена, що означає горобину, раннє сирітство, тяжке дитинство з мачухою та її шістьма дітьми, смерть батька. Єдиним надійним товаришем став для дівчини брат Бартолом'ю. Саме він допоміг сестрі владнати майнові питання і вийти заміж за коханого, а потім підтримав її в горі.

М. О'Фаррелл поетично змальовує історію кохання 26-літньої Агнес і 18-річного молодого вчителя латини. Їхні зустрічі, розмови, а потім побачення відбуваються у приміщенні, де зберігаються яблука, що асоціативно співвідносяться з образом біблійного раю, з деревом пізнання.

Молода жінка стала господинею дому, зуміла завоювати повагу родичів чоловіка, дбайливо доглядала дітей. Її образ виписаний в романі з великою любов'ю: вона неначе осяяна сонцем, напоєна соками землі, постійно злита з природою. Невеликий город, на якому Агнес дбайливо вирощує різноманітні лікарські трави, приносить їй втіху. До жінки йдуть люди по допомозі, і вона успішно лікує різні хвороби. О'Фаррелл змальовує свою героїню в динаміці, з допомогою поведінкових, мовленнєвих, портретних деталей. Особливо ольфакторні деталі: майстерня Джона Шекспіра, в якій він виготовляв рукавички, велика родинна кухня, садок, ферма в Г'юлендзі подані через нюхові деталі, що роблять створені образи відчутними, рельєфними, реалістичними. Читач немов опиняється в Стратфорді кінця XVI століття.

Найважливішою місією Агнес Шекспір стало материнство. Письменниця детально описує наро-

дження старшої доньки Сюзанни, а потім двійнят, материнські клопоти по виходжуванню слабкої здоров'ям Джудіт. Саме ця невсипуща турбота й тривога за молодшу доньку перешкодила жінці вчасно помітити хворобу сина.

У кульмінаційному епізоді відчайдушної боротьби Агнес з чумою та смерті Гамнета розкривається внутрішня сила молодої жінки. Вона використала всі знання, аби врятувати сина, але її зусиль виявилось замало.

У романі є вставний епізод, що розгортає шлях чумної палички від блохастої мавпочки в порту Александрії і до Стратфорда.

Першою захворіла маленька Джудіт. Діти змалечку були нерозлийвода. Ось як змальовує їхні характери авторка: «Гамнет – хлопець кмітливий, завжди розуміє всі шкільні уроки. Легко вловлює і зміст, і логіку всього сказаного, одразу запам'ятовує. ...Однак його думку так само легко летіти кудись вдалину» [1, с. 15]. А Джудіт народилася маленькою і тендітною, мала слабке здоров'я. За характером вона була доброю, слухняною, довірливою. М. О'Фаррелл вводить до роману прийом переодягання: двійнята любили мінятися одягом і цим вводили в оману рідних – вони були дуже схожі. І в момент найбільшої небезпеки Гамнет помінявся одягом із сестрою, бажаючи, аби смерть забрала його замість Джудіт. Оскільки авторка вважає, що всі шекспірівські сюжети мають певні автобіографічні елементи, можна припустити відображення цієї гри в сюжеті «Дванадцяті ночі».

Сторінки, на яких змальовується відчайдушна боротьба Агнес із хворобою сина, її гарячі молитви, страх і відчай матері, яка втрачає дитину, описані з надзвичайною психологічною достовірністю. Авторка зізнавалася, що коли працювала над романом, її власному синові було 11 років, як і героєві. І вона забобонно боялася не нашкодити власній дитині.

Коли Гамнет помер, світ для Агнес згас. Письменниця реалістично й психологічно достовірно показує, як убита розпачем мати переживає втрату. Розпач, апатія до зовнішнього світу, докори, що вона вилікувала сотні людей, але не змогла допомогти власному синові – письменниця передає внутрішню напругу жінки через її думки і вчинки: вона змітає з полиць лікарські трави, численні склянки й горнятка з різними засобами. Тяжко переживає похорон Гамнета і довго не виходить із глибокої депресії.

Письменниця детально змальовує і реакцію батька на хворобу дітей. Листа з повідомленням

про хворобу і проханням приїхати якнайшвидше передала батькові старша донька Сюзанна. М. О'Фаррелл детально й експресивно зображує психологічний стан Шекспіра: він мало не зомлів, отримавши страшну звістку, мчав верхи більше доби, щоб якнайшвидше прибути в Стратфорд, але не встиг. Джудіт одужала, але сина живим він не застав. Письменниця акцентує увагу читача на зовнішній схожості батька й дітей. Він пережив страшну втрату не менш емоційно й глибоко, ніж Агнес, але виражав її по-іншому: сльози, розпач, горе, співчуття дружині, ласка до дочок – так Шекспір, за версією сучасної письменниці, переживав втрату. Але мусив повертатися до Лондона. Його від'їзд Агнес сприйняла як зраду, як втечу.

Минув рік, перш ніж жінка трохи почала повертатися до свого лікарського городу, помітила, як вирости її донечки. Але постійно вона згадувала покійного сина. Мати неначе хотіла зупинити час, створити ефект присутності сина, зберігаючи його одяг і черевики, шкільне приладдя на звичних місцях.

Пропозицію чоловіка перебратися до Лондона Агнес не прийняла, не могла віддалятися від могили сина. А через рік драматург купив для своєї родини один із найбільших будинків у Стратфорді. Шекспір намагався розрадити Агнес, полегшити їй біль, але жінка не йшла на контакт, тим паче, що відчувала невірність чоловіка. Всупереч думкам шекспірознавців про внутрішню неприязнь геніального драматурга до своєї простої й неосвіченої дружини, М. О'Фаррелл доводить, що з роками юнацька закоханість Вільяма поступилася місцем глибокій повазі, тихій любові до Агнес. Це виявлялося в тому, що, живучи в Лондоні на горищі в аскетичних умовах, письменник збирав гроші і купував земельні ділянки й нерухомість у Стратфорді, щоб забезпечити родину й придане донькам.

Одним із прийомів психологічного зображення головної героїні є сновидіння. На порозі значущих подій у її житті Агнес снилися особливі, віщі сни. Перед хворобою дітей їй наснився вітер. У переносному значенні вихор долі забрав у жінки кохану дитину. Ще задовго до трагічних подій вона бачила уві сні власну смерть, тобто авторка вдається до прийому передбачення: «Вона боїться свого дару бачити майбутнє, справді боїться. Вона з крижаною ясністю згадує образ двох постатей у ногах ліжка, де вона зустрине свій кінець. Тепер вона знає, що можливо, більш ніж можливо, що хтось із її дітей помре, тому що діти постійно помирають. Але не в неї. Вона наповнить цю дитину, цих дітей життям. Вона стане між ними та дверима, що прочиняються на холодне вересо-

вище, і стоятиме, вишкіривши зуби, загороджуючи собою шлях. Вона не спочине, не засне, доки не переконається, що вони в безпеці» [1, с. 233].

Сторінки, де описані підготовка до поховання Гамнета, його останній шлях, стан Агнес, пронизані неймовірним болем, розпачем і горем. Письменниця використовує прийоми психологічної характеристики, портретування, невласне прямої мови для зображення внутрішнього стану героїні: «Вона видовбана, випорожнена, спустошена, її межі розмиті й безтілесні. Вона може розпастися, розлетітися, мов крапля дощу, що вдаряється об листок дерева» [1, с. 266].

Другою кульмінаційною вершиною роману є сприйняття Агнес постановки «Гамлета» в лондонському театрі «Глобус». Коли вона дізналася про створення трагедії чоловіком, сприйняла це як зраду – оприлюднення особистого горя в публічному просторі. Такий вчинок Вільяма вона оцінила украй негативно і негайно поїхала до столиці. Невласне пряма мова розгортає потік емоцій жінки: «Як він міг викрасти це ім'я, позбавити його всього, що воно втілює, відкидаючи саме життя, яке воно колись містило? Як він міг узяти своє перо і написати це на аркуші, розірвавши її зв'язок із сином? Немає сенсу. Він пронизує її серце, спустошує душу, відриває її від неї самої, від нього, від усього, що вони мали, від усього, чим вони були» [1, с. 344].

Приїхати в Лондон Агнес спонукала думка, що вона знову відчує зв'язок із чоловіком, збагне ту відстороненість і самозаглиблення, що відбулися з ним після похорону сина. Опинившись уперше в столиці, а тим паче в театрі, жінка розгубилася. Її лякали шум в партері, чоловіки-актори в яскравих костюмах і в гримі. Агнес збиралася вже йти геть, як раптом ім'я сина, вимовлене на сцені, змусило її завмерти. Роль Привида грав сам Шекспір, а виконавець ролі Гамлета був дуже схожий на покійного сина. У цей момент Агнес збагнула, що свій біль і власну втрату чоловік трансформував у театральне дійство: «Гамлет, тут, на сцені: дві людини – юнак живий і батько мертвий. Він і живий, і мертвий. Її чоловік повернув його до життя в єдиний спосіб, який був йому підвладний. Коли Привид говорить знову, вона усвідомлює, що її чоловік взяв на себе роль Привида, помінявся місцями зі своїм сином. Він забрав смерть сина і зробив її своєю. Він потрапив у лапи смерті, воскресивши хлопчика замість нього» [1, с. 346–347].

У цей момент Агнес переживає катарсис. Вона усвідомлює розумом і відчуває фізично, що чоловік не покинув їх, що він так само страждає і тужить, як і вона, але виявляє почуття по-своєму. «Він зробив те, що ладен зробити будь-який

батько: обмінявши страждання своєї дитини на власні, зайняти її місце, запропонувати себе замість дитини, щоб хлопчик міг жити» [1, с. 347].

Ця велика гуманістична сила мистецтва відтворена у розв'язці роману. Завершується твір словами Привіда: «Про мене пам'ятай!» [1, с. 347]. Тут розкривається основна ідея роману: глибокі почуття, справжні людські стосунки не минають і не зникають. Вони живлять людину впродовж всього її життя. А мистецтво – це та сфера, що дозволяє увіковічнити особливо цінне і дороге в житті – любов, турботу, довіру. Й Агнес збагнула, душею відчула, що драматург зробив неймовірне – вдихнув нове життя в її коханого хлопчика. Виходячи на сцену раз у раз, Шекспір знову і знову розмовляв із сином завдяки посередництву п'єси. Отже, це роман про справжні стосунки й глибокі почуття, про найтяжчі випробування і психологічний порятунок. Про це ж свідчить й епіграф роману, взятий із трагедії.

У коментарі до твору авторка підкреслює, що подає власну версію стосунків у родині В. Шекспіра. В одному з інтерв'ю вона слушно наголо-

шує, що вважає болючу втрату (смерть сина) одним із рушіїв створення найвищого шедевра епохи Відродження – трагедії «Гамлет», де порушені найважливіші філософські проблеми життя і смерті, сенсу життя, опору обставинам, морального вибору та інші. І одна з цих проблем – міцного зв'язку між батьками і дітьми.

Висновки. Роман Мергі О'Фаррелл «Гамнет» належить до кращих зразків сучасної британської літератури. Він написаний у неореалістичному стилі, насичений промовистими деталями. Характери персонажів змальовані точно, достовірно і правдоподібно. Крізь призму свідомості головної героїні Агнес розкриваються вічні проблеми буття, подані у формі невласне прямої мови, поєднаної з авторськими характеристиками, описами, мовленнєвими характеристиками.

Перспективними напрямками подальших досліджень є, з одного боку, подальше вивчення художньої структури роману в контексті творчості письменниці, а з іншого, – у контексті «шекспірівської теми» в літературі.

Список літератури:

1. О'Фаррелл М. Гамнет : пер. з англ. С. Канчури. Харків: Віват, 2023. 352 с.
2. Brandt B. Redeeming Shakespeare's Wife. Proceedings of the 28th Northern Plains Conference on British Literature. 2021. P. 134–142. URL: https://digitalcollections.dordt.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2348&context=faculty_work#page=147 (дата звертання 15.06.2023).
3. DePrado J. Hamlet/Hamnet: Haunted by “The Poison of Deep Grief”. Theory and Practice in English Studies. 2022. Vol. 11, № 1. P. 61–75.
4. Guzowska D. Ojciec wyjątkowy: Wiliam Szekspir w powieści “Hamnet” Maggie O'Farrell. Bibliotekarz Podlaski Ogólnopolskie Naukowe Pismo Bibliotekoznawcze i Bibliologiczne. 2023. Vol. 58, № 1. P. 363–378.
5. Struzziere M. A. “Caught in a web of absence”: Risk, death and survival in Maggie O'Farrell's Hamnet. Crossroads. A Journal of English Studies. 2022. Vol. 37. P. 9–27.

Lenska S. V. PSYCHOLOGISM OF M. O'FARRELL'S NOVEL “HAMNET”

The article examines one of the samples of modern British literature – Maggie O'Farrell's novel „Hamnet”, in which the author represented her own version of the private life of the most prominent English writer of the Renaissance W. Shakespeare. Maggie O'Farrell connected the story of the creation of the famous tragedy „Hamlet” with the playwright's personal loss – the death of Hamnet's only son. The specifics of the psychological portrayal of the two main characters of the novel – Hamnet and his mother Agnes – are analyzed. The modern writer denies one of the controversial opinions regarding the unhappy marriage of the Renaissance writer. Despite the difference in age and level of education, social and property inequality, M. O'Farrell is convinced that the Shakespeare couple were connected by mutual love and respect. It is established that the plot of the novel unfolds in two temporal forms: the moment of speech represents the short period of illness of the twins Hamnet and Judith, the death of the boy and the production of the tragedy «Hamlet» on the London stage. The narrator in this part of the text is the classic omniscient author. The second plan of the story is presented through the prism of Agnes' consciousness and retrospectively depicts her life from childhood to adulthood. The image of the playwright's wife is presented in development. It was determined that the author of the novel used techniques of direct authorial characterization, portraiture, and impersonal direct language for a detailed and realistic psychological portrayal of the heroine. It is noted that Agnes' reception of prophetic dreams plays the role of a specific reception of the psychology in the novel. The image of Hamnet is also analyzed from the point of view of the psychological image of the character. As a result of the study, that according to the British writer, the impetus for the creation of W. Shakespeare's supreme tragedy „Hamlet” was a personal tragedy – the loss of a son. The writer managed to create a complete image of the wife of a prominent playwright, reveal the psychology of her personality.

Key words: novel, O'Farrell, methods of psychologism, portrait, author's characteristics, narrator, unproprietary direct speech, «Hamlet», Shakespeare.